

Jurnalism despre jurnalism: funcții ale metadiscursului în reportajul literar. Ryszard Kapuściński și *Împăratul* (1978)

Journalism about Journalism: Metadiscourse and its Functions in Literary Reportage. Ryszard Kapuściński and *The Emperor* (1978)

MARIUS-ADRIAN HAZAPARU

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași

adrian.hazaparu@uaic.ro

Cuvinte-cheie

metadiscurs jurnalistic; reportaj literar; jurnalism narativ; funcții ale metadiscursului; producția textului jurnalistic.

Keywords

journalistic metadiscourse; literary reportage; narrative journalism; metadiscourse functions; journalistic text production.

Metadiscursul jurnalistic este definit ca activitatea discursivă prin care jurnaliștii vorbesc despre ei înșiși și despre propria profesie și, cel mai frecvent, în forma unei reacții defensive ce apare atunci când normele, valorile și practicile jurnalistice sînt puse sub semnul întrebării în spațiul public. Confrunțați cu probleme de transparență, credibilitate, autoritate etc., jurnaliștii încearcă să repare, să remodeleze sau să redefinescă atît percepțiile publice, cît și propriul statut și legitimitatea lor în fața criticilor. Spre deosebire de majoritatea studiilor, dedicate metadiscursului din editoriale sau știri, căruia i-a fost atribuită o funcție generală reparatorie, articolul de față analizează funcțiile metadiscursului jurnalistic în reportajul literar ca text hibrid aflat la granița dintre publicistică și literatură și în care reporterul împletește comentariul personal cu relatări obiective și perspective aparținînd surselor sale. Pentru aceasta, am ales *Împăratul* (1978), carte de reportaj a jurnalistului polonez Ryszard Kapuściński, considerat drept unul dintre cei mai mari reporteri ai secolului al XX-lea. Pe lîngă recenziile entuziaste, cartea a stîrnit și numeroase controverse, jurnalistul fiind acuzat de lipsă de acuratețe și ficționalizare, ceea ce ne-a făcut să ne întrebăm ce utilizări dă Kapuściński metadiscursului prezent în *Împăratul*. După o analiză de conținut și o analiză de discurs, a reieșit că metadiscursul joacă varii roluri: la nivelul structurii, îndeplinește o funcție narativă, la nivelul emițătorului, o funcție de marcarea a identității profesionale a reporterului, iar la cel al emițătorului, o funcție de contact, de stabilire a conexiunii între jurnalist și publicul său. De asemenea, oferă pentru cititor o cale de acces la procesele de producție a textului jurnalistic, furnizîndu-i acestuia informații despre documentare, relația cu sursele și redactare.

Journalistic metadiscourse is the discourse activity used by journalists to comment on themselves and their craft and most often it takes the form of a defensive reaction to situations when the journalistic norms, values and practices are subject to interrogation in the public sphere. Faced with problems concerning transparency, credibility, authority and so on, journalists attempt to repair, reshape or redefine both the public perceptions, and their status and legitimacy against criticism. Unlike most studies researching the metadiscourse within editorial and news pieces, the present article analyses the functions of metadiscourse within the literary reportage as hybrid text at the intersection of journalism and literature and in which personal commentary, objective reporting and sources' views on things blend in. For this purpose, we chose *The Emperor* (1978), a reportage book written by Polish journalist Ryszard Kapuściński, labelled as one of the greatest reporters of the 20th century. Alongside enthusiastic reviews, the book also stirred many controversies, and its author faced accusation of lacking accuracy in reporting and fictionalizing the story. This made us wanting to know how is metadiscourse used in *The Emperor*. A content analysis, followed by a discourse analysis revealed that in the aforementioned reportage book, metadiscourse plays various roles. At the structural level, it fulfils a narrative function; at the auctorial level, it serves as a tool for defining and delineating the reporter's professional identity, while at public's level it works as a contact strategy aiming at establishing a connection between the journalist and the reader. Moreover, metadiscourse opens a way for the public to being acquainted with the text production processes, delivering information on the investigation techniques, sources management and editing.

Metadiscursul și metadiscursul jurnalistic. Cadru teoretic

Primele studii cu privire la metadiscurs au apărut în a doua jumătate a secolului al XX-lea. În 1985, Vande Kopple atrăgea atenția asupra faptului că în timp ce termenul înrudit „metacomunicare” circula destul de des în cercetările despre comunicarea orală, studiile privind metadiscursul erau relativ puține. În viziunea sa, „atunci când scriem, de obicei trebuie să scriem la două niveluri. La un nivel furnizăm informații despre tema în discuție. E nivelul la care dezvoltăm conținutul propozițional. La celălalt nivel, nivelul metadiscursului, nu adăugăm conținut propozițional, ci ajutăm cititorii să organizeze, să clasifice, să interpreteze, să evalueze și să reacționeze la conținut. Prin urmare, metadiscursul este discurs despre discurs sau comunicare despre comunicare” (Vande Kopple, 1985: 83). Cercetări ulterioare au propus o extindere a metadiscursului spre dimensiunea pragmatică a comunicării (Halliday, 1973; Mao 1993; Hyland 1999; Dafouz-Milne, 2003, 2008). Din această perspectivă, metadiscursul este o strategie retorică a cărei macrofuncție primară este aceea de a obține efecte persuasive asupra cititorului (Dafouz-Milne, 2003: 32). În studiul său privind potențialul persuasiv al metadiscursului, Dafouz-Milne distinge între două categorii de metadiscurs – textual și interpersonal –, principala diferență dintre cele două fiind gradul de transparență cu privire la intențiile persuasive ale unui autor, metadiscursul interpersonal fiind, evident, mai explicit, însă nu neapărat și mai eficient (33). O observație necesară în acest moment este aceea că studii precum cele ale lui Dafouz-Milne au vizat metadiscursul care apare în interiorul enunțurilor, legând secvențele metadiscursive de funcțiile lor sintactice (conformarea la norme gramaticale), semantice (contribuția la coerență și coeziune) sau pragmatice (potențialul persuasiv), însă situații de metadiscurs pot apărea și la niveluri superioare celui propozițional sau frastic, întregi paragrafe sau fragmente de text putând fi considerate metadiscurs și îndeplinind diverse funcții în comunicare.

Cît privește metadiscursul jurnalistic, acesta a început să capteze atenția cercetătorilor recent (Carlson, 2011, 2015; Thomas & Finneman, 2014; Ogbebor 2018, 2020; Bogdanić 2020 ș.a.). Contribuții importante li se datorează lui Carlson (2015), care a elaborat o teorie a discursului metajurnalistic, lui Bogdanić (2020), care a propus un model al metadiscursului jurnalistic, și lui Ogbebor (2020), care a adus lămuriri asupra distincției între cele două: deși ambele presupun un proces de reflectare asupra activității jurnalistice, diferența e dată de actorii care participă la elaborarea acestui discurs. Potrivit lui Carlson (2015), discursul metajurnalistic trebuie înțeles ca discurs prin care sînt evaluate textele jurnalistice, practicile folosite în producerea lor sau condițiile receptării acestora. Autorul atrage atenția asupra faptului că discursul metajurnalistic nu este un tip de discurs produs exclusiv de jurnaliști, la evaluarea activității jurnalistice și negocierea modului în care jurnalismul este înțeles putînd participa și alți actori cu care jurnaliștii interacționează – specialiști din diverse domenii, cetățeni, audiența în sens larg (2015: 349). În cazul metadiscursului jurnalistic, înțeles ca „jurnalism despre jurnalism” (Thomas & Finneman, 2014: 172), actorii implicați în activitatea metadiscursivă sînt doar jurnaliștii. Pe scurt, metadiscursul jurnalistic ar fi discursul jurnalistic despre jurnalism, în vreme ce discursul metajurnalistic s-ar referi la discursul public despre jurnalism și practicile sale discursive. În activitatea discursivă concretă granițele sînt însă mai dificil de trasat (de exemplu, un jurnalist poate include într-un singur text atît evaluări ale propriei sale activități jurnalistice, cît și evaluări ale activităților altor jurnaliști sau ale jurnalismului ca instituție socială), dar, cu toate acestea, se consideră că metadiscursul jurnalistic este doar „un aspect al discursului metajurnalistic” (Ogbebor, 2020: 79).

Deși determinarea circumstanțelor în care apare metadiscursul jurnalistic este dificilă (Ogbebor, 2020), un teren fertil pentru explicații a fost găsit în ceea ce s-ar numi reabilitarea sau repararea paradigmei („paradigm repair”) (Lance Bennett, Gressett et al., 1985; Thomas & Finneman, 2014; Ogbebor 2020) în care jurnaliștii își desfășoară activitatea. Charron, de Bonville et al. (1996, 2004) definesc paradigma jurnalistică drept ansamblu de reguli, cunoștințe ori credințe după care jurnaliștii se ghidează în producerea discursului lor (Hazaparu, 2013: 99). De-a lungul timpului, o paradigmă suferă transformări, autorii vorbind despre două tipuri de schimbare: normală (fiind vorba în acest caz de mutații minore, care nu afectează ansamblul practicilor redacționale și nu se îndepărtează prea mult de tendințele dominante) și paradigmatică (care intervine atunci când schimbările importante și durabile din mediul sistemului forțează instituțiile de presă și jurnaliștii să reorganizeze din temelii ansamblul de reguli, cunoștințe, conduite și credințe). Trecerea de la o paradigmă la alta (o reconfigurare a mediului sub presiunea mai multor factori – politici, economici, tehnologici, culturali, sociali etc. – care acționează interdependent, deși unii mai accentuat decât alții) implică traversarea unei crize paradigmatică, când identitatea profesională, construită în acord cu „rețetaru” paradigmei, este amenințată. În acest proces intervin și acțiunile jurnaliștilor de reparare a paradigmei, când ei reacționează sau pot reacționa metadiscursiv la derapaje grave de la normele după care paradigma funcționează, capabile să le compromită identitatea profesională. Reabilitarea paradigmei ar fi deci acțiunea metadiscursivă reparatorie prin care jurnaliștii încearcă să corecteze abaterile breslei de la principiile de funcționare ale paradigmei și să redobândească stabilitatea paradigmei prin apărarea standardelor și valorilor presei în fața posibilelor evaluări critice (Thomas & Finneman, 2014; Ogbebor, 2020). Thomas & Finneman au identificat patru strategii metadiscursive intervenționiste de tip apologetic – „catastrofizarea” (atunci când este amenințată paradigma în ansamblul ei), „autoafirmarea” (atunci când e reiterată valoarea jurnalismului într-o societate democratică), „minimizarea” (prin diminuarea importanței derapajului), „localizarea” (ostracizarea membrului sau a organizației „deviante”, ducând astfel la autoexonerarea celorlalți) (2014: 172) –, completate de Ogbebor cu strategia „istoricizării” (recursul la istorie pentru a pune într-o nouă lumină o situație curentă) (2020: 85-86).

Data fiind punerea în relație a metadiscursului jurnalistic cu încercarea jurnaliștilor de a combate sau de a neutraliza efectele devierilor de la norme și de a susține legitimitatea profesiei, metadiscursul jurnalistic a fost caracterizat drept un tip de discurs incapabil de autocritică și, în același timp, foarte defensiv (79). Nu este însă întotdeauna așa, iar afirmația ar putea fi valabilă doar în cazul unora dintre textele jurnalistice de opinie, care se bazează în construcție pe scheme argumentative (van Dijk, 1978; Grosse, 2001). De exemplu, în ceea ce privește speciile jurnalistice dedicate în mod tradițional informării (știrea și relatarea cu precădere), dacă subiectele tratate nu vizează jurnalismul și practicile sale, metadiscursul în general lipsește sau apare în anumite circumstanțe care nu ascund nicio intenție reparatorie în sensul strategiilor discutate anterior. Explicația e simplă: normele de redactare a unor astfel de texte – circumscrise „dictaturii” obiectivității – îi împiedică sau descurajează pe jurnaliști să facă trimiteri la informații „din afara” subiectului propriu-zis: cu alte cuvinte, nimic din ceea ce ar putea fi asimilat „bucătăriei interne” nu ar trebui să apară în text. Una dintre excepțiile de la această practică o reprezintă situațiile în care reporterul, dorind să respecte și principiul echidistanței, nu reușește să obțină un punct de vedere din partea unuia sau altuia dintre actorii implicați în subiectul despre care scrie. În aceste cazuri, este permisă includerea, la finalul textelor, a unor precizări precum „pînă la închiderea ediției, X nu a putut fi contactat” sau,

pentru media audio-vizuale, „pînă la această oră, X nu a putut fi contactat” sau alte formulări similare. O altă circumstanță care justifică prezența elementelor de metadiscurs jurnalistic în presa de informare se referă la momentele cînd o publicație readuce în atenția publicului un subiect pe care l-a tratat anterior: cu cît evenimentul este mai îndepărtat în timp, cu atît mai mult se impune introducerea unei secvențe metadiscursive care să readucă vechea informație în orizontul apropiat al cititorului. Rolul acestor secvențe este dominant fatic, pentru că ceea ce se urmărește este restabilirea legăturii între emițător (prin textul său) și receptor. De asemenea, tot metadiscurs jurnalistic avem în textele jurnalistice de informare atunci cînd o redacție intră în posesia unor documente în exclusivitate sau abordează un subiect în exclusivitate: publicația va evidenția – prin diverse formule, folosite în titluri și de multe ori și în text, uneori precizîndu-se și modul în care a intrat în posesia acelor documente sau dificultățile întîmpinate în obținerea lor – caracterul excepțional al informației aduse în atenția publicului. În privința declarațiilor care populează știrile, cadrul pregătitor al citării constituie și acesta secvență de metadiscurs jurnalistic. În sfîrșit, un alt tip de inserții de metadiscurs jurnalistic din textele de informare a apărut ca urmare a tabloidizării presei (cu apelul la elemente de spectacularizare și scenarizare, mai ales atunci cînd subiectul îl reprezintă o persoană publică din categoria vedetelor, reporterul-paparazzo abordînd subiectul în manieră detectivistă).

Metadiscursul jurnalistic pe terenul reportajului. Ryszard Kapuściński și *Împăratul* (1978)

În studierea rolurilor îndeplinite de metadiscursul jurnalistic, cercetările au avut ca obiect fie texte jurnalistice de opinie, în special editoriale (Thomas & Finneman, 2014; Ogbebor, 2020), fie textele jurnalistice de informare, în special știri despre jurnalism ca instituție și practicile sale (Ogbebor, 2020). Noutatea articolului de față constă în faptul că supune atenției metadiscursul jurnalistic prezent în reportaje, o categorie aparte de texte de informare, cele în care amprenta reporterului este vizibilă – pe de o parte prin alegerile lexicale, stilistice și compoziționale pe care le face în redactare, pe de altă parte prin autoinclusiunea sa ca (observator) participant la subiectul despre care scrie. Statutul ambiguu al reportajului a fost dezbătut în nenumărate rînduri, sub numeroase aspecte (diversitatea tematică, alegerea unghiului de abordare și a modului de tratare a informației, abaterea de la obiectivitatea convențională prin note subiective combinate cu redactarea brută, prin limbajul figurat, caracterul moralizator, tonul ironic ș.a.m.d.) (Hazaparu, 2013: 55), cele mai multe controverse fiind alimentate de interferențele dintre acest tip de text (jurnalistic) și textul literar. Iată cîteva dintre „etichetele” larg răspîndite care dovedesc această ambivalență a *genului* reportajului, precum și caracterul său eterogen: *literature of facts* (literatura faptelor), *faction* (neologism englezesc rezultat din amalgamarea a două cuvinte, *fact* – fapte și *fiction* – ficțiune), *factography* („factografie”), *postfiction* (postficțiune), *New Journalism* (Noul Jurnalism), *Literary Journalism* (jurnalism literar) sau *Narrative Journalism* (jurnalism narativ), *creative nonfiction* (creație de non-ficțiune) ș.a. (Hazaparu, 2014: 543).

Interesul față de investigarea metadiscursului jurnalistic în reportaj se datorează decalajului existent între teoria (cele mai multe lucrări de specialitate au apărut în ultimele două decenii) și practica metadiscursului jurnalistic: regăsim elemente de metajurnalism, de exemplu, la reporterii din perioada interbelică, mai tîrziu în „romanele jurnalistice” ale jurnaliștilor aparținînd Noului Jurnalism american (Hazaparu, 2013: 172-173), iar acum în textele reporterilor care se înscriu în curente precum *long-form journalism*, *narrative journalism*, *literary journalism*, *in-depth reporting* sau *slow journalism*, toate desprinse din practica reportajului.

Obiectivul propus este acela de a analiza comportamentul metadiscursiv al jurnaliștilor atunci când (a) subiectul pe care îl relatează (texte de informare) sau comentează (texte de opinie) nu vizează jurnalismul și practicile sale și (b), îndeplinind condiția (a), folosesc ca „spațiu” de exprimare o specie jurnalistică a cărei evoluție e marcată de controverse și în care convențiile de gen și normele jurnalistică sînt în permanență „sub asediu” personalității creatoare a reporterului. În acord cu acest obiectiv de cercetare, ne-am îndreptat atenția spre *Împăratul* (1978), una dintre cărțile de reportaj ale jurnalistului polonez Ryszard Kapuściński, recunoscut la nivel internațional drept unul dintre cei mai importanți reporteri ai secolului al XX-lea (Tighe, 1996; González Esteban, 2011; Greenberg, 2012, Horodecka, 2014 ș.a.). *Împăratul* a fost best-seller în Polonia în 1978, „distanțat neobișnuit pentru o carte de «reportaj personal»” (Tighe, 1996: 926), iar la jumătatea anilor 1990 era deja tradusă în peste 30 de limbi. Pe lângă „reportaj personal”, cartea a mai fost considerată „roman documentar” (Marzec *apud* Stachowski, 2013: 3), „proză metaforică de lungi dimensiuni, cu elemente de reportaj” (Bratkowski *apud* Stachowski, 2013: 5), sau „reportaj politic și istoric” (Tighe, 1996: 926). Reflectînd asupra procesului de creație, autorul pare predispus să ignore normele jurnalistică și convențiile de gen: „Cînd scriu, nu mă gîndesc dacă textul meu va fi un roman, un reportaj sau un eseu; unde mai pui că, pe de altă parte, astăzi toate se amestecă; eu doar reflectez în mod repetat la ceea ce observ, căutînd maniera de descriere cea mai adecvată” (Kapuściński, 2003: 48). Maniera despre care vorbește implică de multe ori aplicarea tehnicilor specifice ficțiunii unor subiecte extrase din realitate: o voce auctorială puternică, evaluări subiective ale evenimentelor și persoanelor, scene inventate, citări directe, dialoguri, exprimarea sentimentelor și ideilor proprii și relatarea unor fapte nedocumentate (Aucoin, 2001: 6). Controversele în jurul cărții nu au vizat doar dificultatea de încadrare într-un anumit gen, autorului reproșîndu-i-se în special lipsa de acuratețe în relatare (Adam Hochschild *apud* William Silverman, 2000: 207, îl numește pe Kapuściński „coșmarul celui responsabil cu verificarea acurateței faptelor”) și ficționalizarea (Domaslawski, 2012). În privința acesteia din urmă, reporterul a explicat că „[t]oate faptele și persoanele care apar acolo sînt reale. Singurele mele intervenții din *Împăratul* au fost limbajul și structura. Limbajul în particular a fost o creație deliberată care, în plus, mi-a împus să studiez istoria limbii poloneze. Am vrut să subliniez cu voci arhaice că autoritarismul era o formă caducă de exercitare a puterii și pentru asta a trebuit să construiesc un vocabular pornind de la studierea literaturii poloneze din secolele XVI și XVII” (Kapuściński, 2003: 52-53).

În România, înainte de publicarea volumului în 1991, în traducerea lui Mihai Mitu, o versiune românească a apărut în foileton, în săptămînalul *Luceafărul*, editat de Uniunea Scriitorilor din România, în traducerea lui Nicolae Mareș, între 13 iunie (numărul 20) și 5 decembrie 1990 (numărul 45). Pentru *Împăratul*, autori precum Lawrence Weschler (1990) și Carl Tighe (1996) propun mai multe niveluri de lectură: la un prim nivel, cartea poate fi citită sub forma unei ample relatări ale unor amintiri ale foștilor curteni ai împăratului Haile Selassie menite să recompună viața de la curte – cu ritualurile și intrigile cînd ridicole, cînd revoltătoare, contrastate cu tabloul sărăciei populației din afara anturajului împăratului – și prăbușirea regimului. La un alt nivel, cartea funcționează ca o alegorie, cititorul polonez văzînd în prezentarea structurilor de putere autoritare – și a mecanismelor prin care acestea se nasc, se dezvoltă și, în cele din urmă, se dizolvă – o oglindă a regimului comunist din Polonia, deformată în mod necesar prin metafore, analogii și paralelisme. La un al treilea nivel, *Împăratul* poate fi citită ca o operă de ficțiune inspirată de evenimente istorice.

În jurul obiectivului de cercetare anunțat s-au conturat următoarele întrebări la care ne propunem să răspundem în studiul de față, unul limitat la elementele de metajurnalism prezente în volumul *Împăratul*, de Ryszard Kapuściński:

1) Se înscrie metadiscursul jurnalistic prezent în reportaj în tematica predilectă a acțiunilor discursive de reabilitare sau întărire a paradigmei?

2) Se înscrie metadiscursul jurnalistic prezent în reportaj în linia acțiunilor discursive de reabilitare sau întărire a paradigmei, așa cum se întâmplă în cazul editorialelor și știrilor pe teme jurnaliste?

3) Ce funcții îndeplinește metadiscursul jurnalistic în reportaj din perspectiva intențiilor emițătorului și a forței ilocuționare a enunțurilor metadiscursive?

Metodologie, rezultate și interpretări

În vederea stabilirii rolurilor/ funcțiilor îndeplinite de secvențele de metadiscurs în *Împăratul*, am pornit de la temele dominante evidențiate în lucrările de specialitate. Astfel, metajurnalismul – atât sub forma discursului metajurnalistic, cât și sub cea a metadiscursului jurnalistic – a fost analizat în relație cu transparența instituțiilor de presă (Campos-Domínguez & Redondo-García, 2015; De Maeyer & Holton, 2016; Garcia-Blanco & Bennett, 2018; Perdomo & Rodríguez-Rouleau, 2021), credibilitatea surselor și credibilitatea jurnaliștilor (Franklin & Carlson, 2013), etica și deontologia (Carlson, 2011, 2018; Thomas & Finneman 2014), „fragilitatea” instituțiilor de presă și a jurnaliștilor (Carlson 2011, 2018; Ferrucci & Rossi, 2022), legitimitatea și autoritatea epistemică a jurnaliștilor (Carlson, 2019; Grøndahl Larsen & Ustad Figenschou, 2019; Ogbebor, 2020; Perreault, 2021; Tant, 2021; Dowling, Johnson et al., 2022) și reglementarea sau autoreglementarea profesiei (Carlson, 2011; Ogbebor, 2020; D’Angelo, Mauranen et al., 2021).

Prima etapă a studiului a presupus o analiză de conținut în vederea identificării tuturor secvențelor de metadiscurs prezente în *Împăratul*. În procesul de codare, am considerat secvențe de metadiscurs jurnalistic toate acele fragmente din text în care autorul (a) face referire la propria sa *persona* de jurnalist, (b) face referire la activitatea pe care a desfășurat-o sau o desfășoară (putând include aici trimiteri la etapa documentării, a selectării informațiilor, a prelucrării acestora și chiar la etapa publicării) și (c) oferă comentarii/ evaluări privind alți jurnaliști și jurnalismul ca instituție socială și practicile sale. Aceste secvențe au fost ulterior grupate în unități metadiscursive, văzute aici ca enunțuri sau ansambluri de enunțuri (propoziții, fraze sau ansamblu de propoziții și fraze) cu sens de sine stătător și care pot fi extrase din – sau măcar izolate în – țesătura textuală, fără a afecta macrostructura semantică a întregului text. Am identificat 16 astfel de unități de metadiscurs de dimensiuni variabile, cea mai extinsă având 125 de cuvinte, iar cea mai scurtă, 17 cuvinte. După stabilirea unităților de metadiscurs, am purces la încadrarea tematică a acestora în cele șase teme determinate de studiile de specialitate și enumerate anterior. În acest moment, analiza de conținut a fost sprijinită și de o analiză pragma-semantică, deoarece în *Împăratul* referirile la aceste teme nu sînt niciodată explicite (autorul nu menționează în cartea sa de reportaj cuvinte precum „transparență”, „credibilitate”, „legitimitate”, „autoritate” etc.). Astfel, unitățile au fost încadrate tematic printr-o evaluare pragma-semantică a conținutului lor, ceea ce ne-a permis circumscrierea acestora la cîmpurile semantice desemnate de cele șase teme. Pornind de la premisa că orice act de enunțare se caracterizează prin intenționalitate, vom arăta, cu titlu de exemplu, modul în care am făcut încadrarea tematică folosind unitatea metadiscursivă nr. 4, care – așa cum a rezultat în urma analizei – acoperă cinci din cele șase teme:

Cînd i-am arătat unui coleg ceea ce scriam despre Haile Selassie – sau mai degrabă despre curtea imperială și decăderea ei, pe baza relatărilor celor care umpluseră saloanele, birourile și coridoarele palatului – acesta m-a întrebat dacă i-am vizitat singur pe oamenii care se ascundeau. Singur? Asta ar fi fost imposibil! Om alb și pe deasupra străin – nimeni nu m-ar fi lăsat să trec pragul fără recomandări serioase. Și, în niciun caz, nimeni n-ar fi vrut să se destăinuie [...]. De unde să știu unde să-i caut, unde se găsesc, cine sînt, ce puteau să spună?

Nu, n-am fost singur, am avut o călăuză.

Acum, cînd această călăuză nu mai trăiește, pot spune cum se numea: Teferra Gebrewold. (Kapuściński, 1991: 31-32)

Jurnalistul se prezintă ca fiind transparent: vorbește despre relația sa cu sursele folosite în documentare; jurnalistul se prezintă ca fiind credibil și legitim în demersul său: „nimeni nu m-ar fi lăsat să trec pragul fără recomandări serioase” (31); jurnalistul se prezintă ca fiind tributar eticii și deontologiei profesionale, nedivulgînd numele sursei sale atît timp cît publicarea identității acesteia ar fi pus-o în pericol: „Acum, cînd această călăuză nu mai trăiește, pot spune cum se numea: Teferra Gebrewold” (32); jurnalistul se prezintă ca aflîndu-se într-o ipostază fragilă – un jurnalist european aflat în Etiopia într-o perioadă de mare instabilitate socială și politică –, incapabil să se angajeze pe cont propriu într-un demers de investigație: „Om alb și pe deasupra străin [...] nimeni n-ar fi vrut să se destăinuie [...]. De unde să știu unde să-i caut, unde se găsesc, cine sînt, ce puteau să spună?” (31).

Într-o prezentare sintetică a acestui proces de inventariere, dintre cele șaisprezece unități de metadiscurs identificate, trei nu conțin referiri care să permită subsumarea lor categoriilor tematice alese (unitățile 7, 10, 13), patru sînt monotematice (unitățile 3, 5, 6, 8), iar nouă sînt pluritematice, acoperind două (unitățile 2, 11, 15, 16), trei (unitățile 1, 12, 14), patru (unitatea 9) sau chiar cinci (unitatea 4) dintre cele șase teme. Tema care apare cel mai frecvent e cea referitoare la transparența jurnaliștilor și a instituțiilor de presă, prezentă în 11 unități de metadiscurs. Nu există nicio mențiune privitoare la aspecte ce țin de reglementarea sau autoreglementarea profesiei.

<i>Teme în metadiscurs în Împăratul, de Ryszard Kapuściński</i>	<i>Unități (n=)</i>
<i>Transparența jurnaliștilor sau a instituțiilor de presă</i>	n=11
<i>Credibilitatea surselor și credibilitatea jurnaliștilor</i>	n=7
<i>Aspecte de etică și deontologie jurnalistică</i>	n=3
<i>„Fragilitatea” instituțiilor de presă și a jurnaliștilor</i>	n=6
<i>Legitimitatea și autoritatea epistemică a jurnaliștilor</i>	n=3
<i>Aspecte de reglementare sau autoreglementare a profesiei</i>	n=0

Pentru a răspunde la cea de-a doua întrebare a cercetării noastre, analiza de conținut nu mai este suficientă: încadrarea unităților de metadiscurs jurnalistice în acțiunile discursive de reparare sau reabilitare a paradigmei presupune să stabilim că intențiile de comunicare ale emițătorului se subordonează unor strategii discursive reparatorii. Un demers de acest tip ne situează pe terenul pragmaticii, ca disciplină ce „are ca obiect de studiu contextul și contribuția sa la procesul de semnificare prin limbaj, fiind preocupată de acele sensuri ale enunțurilor care

depășesc cadrul explicativ oferit de regulile semantice” (Ionescu-Ruxăndoiu, 1991: 10). Prin urmare, mult mai lucrativă este analiza de discurs, care impune „depășirea nivelului frastic, a eșantionului «context free» prin reîncorporarea factorilor sociali, culturali și situaționali apți să dea o semnificație completă subiectului locutor și interpelat” (Roventă-Frumușani, 2005: 70).

Transparența jurnaliștilor și a instituțiilor de presă

În *Împăratul*, tema transparenței jurnalistice și a instituțiilor de presă se conturează în jurul informațiilor pe care Ryszard Kapuściński le furnizează cu privire la procesul de documentare, iar în șase dintre unitățile analizate se asociază cu tema credibilității: transparența nu este o garanție a credibilității, însă poate modifica percepția audienței în acest sens – cu cât un jurnalist este mai transparent în privința proceselor redacționale, cu atât ar putea fi considerat mai credibil (Bastian & Fengler, în Meier & Trappel, 2022: 261). Aflăm că reporterul se documenta „când era deja întuneric” (Kapuściński, 1991: 17), schimbând în permanență hainele și mijloacele de transport, fiind avertizat să nu ofere informații care ar putea duce la aflarea identității interlocutorilor săi. În demersul său a fost ajutat de o călăuză, care inițial a ezitat să-l sprijine, ajungând apoi să formeze împreună cu jurnalistul „o pereche de colecționari, care doresc să recâștige tablourile condamnate la distrugere, pentru ca mai apoi, să organizeze cu ele o expoziție a vechii arte a guvernării” (38). În reportaj, secvențe precum cele redată nu funcționează ca strategii reparatorii pentru că „obiectul”, adică abaterea care necesită o intervenție reparatorie, nu există. În general, metadiscursul de tip intervenționist îi vizează pe cei responsabili de provocarea unei crize paradigmatică, iar în *Împăratul* – folosind terminologia lui Mauranen – reflexivitatea metadiscursivă este de tip egocentric (2021: 21), jurnalistul vorbind despre propria sa activitate, despre propriile sale opțiuni editoriale, de documentare ș.a.m.d. Neexistând un catalizator „din afară” al reflexivității, unitățile asociate transparenței fac parte mai degrabă dintr-o strategie de autoprezentare sau autopoziționare a reporterului în fața cititorului. Chiar și atunci când nu se referă la el însuși (reflexivitate altercentrică în terminologia lui Mauranen, 2021: 21), ci la colegii săi din grupul de corespondenți străini, intenția lui Kapuściński este tot una de autoprezentare (favorabilă) prin contrast: colegii săi „nu reușesc să se frământeze și să se emoționeze de nimic” (Kapuściński, 1991: 36), însă lui îi „este teamă” (18); colegii săi sînt „oameni cinici, duri, care au văzut de toate, au trecut prin multe” (36) și vor să-l reclame împăratului pe delegatul oficial – cel care i-a devenit ulterior călăuză lui Kapuściński – pentru condițiile în care au fost ținuți jurnaliștii străini la Africa Hall, însă opoziția lui Kapuściński i-a făcut și pe „asemenea oameni [...] să chibzuiască asupra atitudinii lor” (37).

Credibilitate, legitimitate și autoritate epistemică

În relația cu publicul, transparența a fost asociată cu informațiile oferite pe lângă precizările despre codurile de etică și deontologie, forma de proprietate sau structura redacțională, cititorii fiind interesați, dincolo de produsul (jurnalist) finit, și de procesele (redacționale, editoriale) interne de la bază (Campos-Domínguez & Redondo-García, 2015: 187). Din acest punct de vedere, Kapuściński este generos cu publicul său, 68,75% dintre unitățile de metadiscurs „deservind” tema transparenței jurnalistice. Totuși, transparența nu este aici un scop în sine, ci un mijloc de a atinge alte obiective: instituirea unei relații afective cu cititorul, câștigarea bunăvoinței acestuia, orientarea sa în câmpul narativ etc. Am putea spune că, mai curînd, prin metadiscursul care mimează transparența, Kapuściński își negociază statutul în fața cititorului: oferindu-i informații la care nu are acces în mod obișnuit în articolele de presă, întărite și de mici confesiuni, îi solicită acestuia – indirect – să aibă, în schimb, încredere. Din perspectivă

pragmatică, eforturile reporterului se înscriu în linia strategiilor discursive de anticipare a reacțiilor receptorului: „emițătorul trebuie să prevadă reacțiile partenerului și să-i deoaze rezistența probabilă, menajându-i însă susceptibilitățile și creîndu-i impresia că îi lasă posibilitatea de alege a soluției interpretative” (Ionescu-Ruxăndoiu, 1991: 12). Credibilitatea reporterului își trage seva din suita de experiențe și emoții încredințate cititorului, propunându-i spre acceptare acestuia un adevăr subiectiv, o versiune a unei realități filtrate prin experiența proprie – abordare clasică în jurnalismul narativ/ literar ce respinge convenționalismul și rigiditatea presei obiective: în vreme ce jurnalistul obiectiv va căuta să citeze surse oficiale, jurnalistul narativ va prefera experiența „la firul ierbii”; nu va cita întotdeauna surse cu autoritate și notorietate în spațiul public, ci, *immersat* în subiectul despre care scrie, alege să-i lase să vorbească pe cei nereprezentăți, pe cei ale căror voci nu se fac niciodată auzite. Jurnalistul obiectiv își măsoară obiectivitatea prin raportare la criteriul invizibilității în text: cu cât se plasează mai în afara subiectului, cu atât relatarea sa devine mai credibilă, mai puțin distorsionată de părerile sale personale; pe de altă parte, jurnalistul narativ își folosește propria voce – prin care să-și exprime propriile sentimente, idei, opinii și judecăți de valoare – ca instrument de legitimare. „Prezența auctorială e parte integrantă a epistemologiei jurnalismului lui Kapuściński și esențială la stabilirea credibilității sale” (Aucoin, 2001: 11), valoarea epistemică stînd în respingerea interviurilor cu reprezentanți ai autorității sociale în favoarea ascultării poveștilor de viață (12). De altfel, ideea aceasta se regăsește într-o altă carte de reportaj publicată de Kapuściński 20 de ani mai tîrziu, *Abanos* (1998 în original, 2002 în traducere în limba română), într-o secvență de metadiscurs, plasată chiar la începutul volumului: „Evitam traseele oficiale, palatele, figurile importante și marea politică. În schimb, îmi plăcea să umblu cu camioane de ocazie, să hoinăresc împreună cu nomazii prin pustiu, să fiu oaspetele țăranilor din savana tropicală” (13).

Reporterul pare conștient că pe parcursul reportajului își asumă poziții narrative omnisciente, incompatibile cu jurnalismul convențional, precum cea în care îi atribuie împăratului Selassie gânduri și emoții, deși nu l-a intervievat niciodată. Astfel – și raportîndu-ne la și la cea de-a doua întrebare de cercetare –, putem considera că, dacă există o funcție metadiscursivă reparatorie, aceasta nu este de tip corectiv, așa cum se întîmplă în general, ci mai curînd profilactic: anticipînd reacțiile critice pe care cartea sa de reportaj le-ar putea genera (cauzate de un *modus operandi* „deviant”), scriitorul își construiește preventiv, în metadiscurs, „apărarea”.

De la sursa vulnerabilă la reporterul vulnerabil

După cum a reieșit din analiza de conținut realizată, reflexivitatea metadiscursivă asupra problemelor de etică și deontologie jurnalistică este scăzută (18,75%) și vizează sursele și relația reporterului cu acestea: jurnalistul respectă recomandările primite – de a nu pomeni „nicio adresă, niciun nume” (Kapuściński, 1991: 18), de a nu descrie „vreun chip, nici că e înalt, că e scund, că e slab, cum îi este fruntea, cum îi sînt mîinile, cum are privirea, cum îi arată picioarele, genunchii” (19) – și, în locul numelor celor cu care a stat de vorbă folosește doar inițiale, despre care avea să spună mai tîrziu că nici acestea nu corespundeau, de fapt, numelor reale (Kapuściński, 2003: 51). Singurul nume care apare este cel al lui Teferra Gebrewold, călăuza sa, despre care știa că „nu mai trăiește” (Kapuściński, 1991: 32).

Tema „fragilității” jurnalistului e tratată prin prisma dificultăților pe care reporterul le-a întîmpinat în procesul de documentare pe teren: de la pericolele care pîneau din stradă (riscul de a fi împușcat și de a fi supus unor controale inopinate și violente) și în hotelul – și chiar în

camera de hotel – unde era cazat („La hotelul meu, unuia dintre gardieni îi plăcea foarte mult să mă controleze. Uneori, grăbindu-mă, intram în fugă și goneam pe scări pînă la camera mea; atunci el se lua după mine și, înainte de a reuși să mă încui pe dinăuntru, se strecura în urma mea și se apuca de fetașă” (42)) pînă la dificultatea de a ajunge la anumite surse („Cel mai greu a fost să-l gășesc pe omul acesta, care, la fel de bătrîn ca și stăpînul lui, trăiește acum în completă uitare, așa că mulți din cei pe care i-am întregbat au ridicat din umeri, susținînd că a murit de mult [...]” (176)) sau starea de dezarmare atunci cînd constata dezechilibre între efortul depus pentru a ajunge la o anumită sursă și informațiile obținute de la aceasta („Din păcate, povestea lui L.M. este cam fără șir, bătrînul nu e în stare să-și adune imaginile, trăirile și impresiile într-un tot” (180)).

Mențiunile privitoare la managementul surselor – fie sub aspectul eticii și detontologiei profesionale, fie sub aspectul dificultăților întîmpinate în munca de teren – se subsumează aceleiași strategii generale de autoprezentare: reporterul este onest, integru, nu cedează în fața eventualelor presiuni din partea celor care ar fi dorit să ajungă la interlocutorii săi și se străduiește să reconstituie viața de la palatul împăratului etiopian privind prin ochiul multiplu al surselor cu care a stat de vorbă.

Funcțiile metadiscursului în reportaj

Analiza de discurs ne permite să trecem dincolo de contextul lingvistic și să avem în vedere și ansamblul de condiții (sociale, economice, politice, culturale etc.) în care un text a fost produs. Explorînd acest teritoriu al unui context extins, în acord cu definiția lui Coșeriu, conform căruia contextul cuprinde „toată realitatea care înconjoară un semn, un act verbal sau un discurs, ca prezență fizică, ca bagaj de cunoștințe al interlocutorilor și ca activitate” (1969: 313), putem interpreta opțiunea lui Kapuściński de a se referi la anonimitatea surselor sale în metadiscurs (de altfel, susținută și de inițialele folosite pe parcursul cărții în locul numelor reale ale personajelor) drept o modalitate prin care reporterul se reclamă ca aparținînd unei alte (sub)paradigme jurnalistice, anume reportajul literar polonez. Aspectele distinctive ale genului ar fi: înlocuirea aspirațiilor spre obiectivitate ale jurnalismului cu un element puternic de „subiectivitate creativă”; apelul la imaginație și la tehnici specifice ficțiunii; grad ridicat de participare a reporterului; implicarea explicită a audienței; stilul hibrid al reportajului, îmbinînd tehnici și convenții din jurnalismul bazat pe fapte cu elemente de autobiografie, jurnal, cronică, roman polițist etc.; caracterul alegoric, justificat de dorința de a evita cenzura comunistă (Kuprel, 2004: 381-384). Din această perspectivă, constatăm că prin anumite unități de metadiscurs din *Împăratul*, Kapuściński de fapt respinge paradigma curentă în loc să o întărească. De altfel, între acțiunile discursive de reparare a paradigmei, Ogbebor a inclus și strategia „istoricizării”, care poate fi folosită și pentru a contesta anumite practici dominante în cadrul unei paradigme: în acest caz, „istoricizarea” are loc prin scoaterea la lumină a unor versiuni ale istoriei care au fost șupimate de versiunea oficială sau inaccesibile la un anumit moment dat. Relevante în acest sens sînt trei secvențe în metadiscurs, în care Kapuściński își motivează demersul jurnalist: „Etiopienii sînt teribil de neîncrezători și nu voiau să creadă în sinceritatea intențiilor mele; eu nu urmăream decît să reconstitui lumea care fusese măturată de puștile-mitralieră ale Diviziei a patra” (Kapuściński, 1991: 17) și „Cînd i-am arătat unui coleg ceea ce scriam despre Haile Selassie – sau mai degrabă despre curtea imperială și decăderea ei, pe baza relatărilor celor care umpluseră saloanele, birourile și coridoarele palatului – acesta m-a întregbat dacă i-am vizitat singur pe oamenii care se ascundeau” (31) și „Eram ca o pereche de colecționari, care doresc să recîștigate tablourile condamnate la distrugere, pentru ca mai apoi, să

organizeze cu ele o expoziție a vechii arte a guvernării” (38). Putem supune aceste trei secvențe, aparținând unităților de metadiscurs 1, 4 și 11, aceleiași interpretări a metadiscursului ca strategie defensivă *ex ante* (vezi *supra*: „Credibilitate, legitimitate și autoritate epistemică”).

În absența unei funcții reparatorii explicite, ce funcții îndeplinește așadar metadiscursul jurnalistic din *Împăratul*? Chiar din etapa codării, ne-am dat seama că anumite secvențe de metadiscurs prezentau o legătură mai strânsă decât altele cu discursul propriu-zis, ceea ce făcea mai dificilă izolarea lor tematică în unități: la nivel microstructural, ele puteau fi extrase din ansamblul textului, însă la nivel macrostructural, sensul lor depindea parțial de propoziții sau fraze care le precedau, respectiv succedau. Mai mult, cartea conține numeroase enunțuri aflate la granița dintre jurnalism și metajurnalism (și care nu au fost incluse în unitățile de metadiscurs identificate), datorate în special acestei forme de „jurnalism la persoana I”, cu reporterul integrat ca personaj în situațiile relatate. În astfel de construcții, modalitatea enunțiativă preferată e pluralul inclusiv, prin aceasta autorul descriind o experiență ce face parte din procesul documentării simultan cu o realitate la care participă alături de alți oameni: „Mereu cineva ne controlează, niște tipi zdrențăroși” (Kapusciński, 1991: 40) sau „Mergem normal pe stradă și sîntem opriți pe neașteptate” sau „N-avem altă soluție – trebuie să facem și noi la fel” (41). Acele secvențe care, deși greu izolabile, au putut fi totuși grupate în unități de metadiscurs analizabile prin raportare la un context mai amplu sînt enunțuri narative angajate în relații de diverse tipuri (logice, temporale, spațiale) cu enunțurile care fac parte din discurs, iar utilizarea lor e justificată de modul în care Kapuscinski a organizat firul narativ: unele atenuează ambiguitatea provocată de anumite salturi în timpul acțiunii („Am sosit la Addis Abeba pe la jumătatea lui mai 1963. Peste cîteva zile aveau să se adune aici președinții Africii independente” (32)), unele sînt responsabile cu introducerea unor personaje și marchează selectarea ca emițător a unui personaj care va prelua rolul de narator („Cel mai greu a fost să-l găsesc pe omul acesta, care, la fel de bătrîn ca și stăpînul lui, trăiește acum în completă uitare, așa că mulți din cei pe care i-am întreat au ridicat din umeri, susținînd că a murit de mult” (176)), putîndu-se constitui în cadrul pregătitor al citării, unele sînt creatoare de atmosferă („Acum mă cufund în ulicioarele întortocheate și mocirloase, nimerind pe la case care, din afară, fac impresia că sînt părăsite” (18)) sau „[...] m-am întors în Sala Mare, la recepția imperială. Mi-am plimbat privirea la argintul dinăuntru, la catifea și purpură [...], mi-am umplut pieptul cu mireasma de tămîie și trandafiri” (36)) sau generatoare de suspans („Mi-e teamă. [...] Mă așez aproape de fereastră [...] [P]oftim, trebuie să-mi schimb locul, sînt ușor de văzut din stradă, în felul acesta pot fi nimerit cu ușurință” (18)), unele vin să construiască sau să clarifice contextul pentru ceea ce urmează a fi relatat („La un moment dat, am vrut să ies, ca omul, într-un loc intim, dar nu știam unde este. Am ieșit din Marea Sală pe o ușă laterală” (35)). Am putea spune deci că în reportaj, metadiscursul jurnalistic îndeplinește o funcție narativă.

Pe lângă aceasta, din observațiile anterioare ale studiului de față se desprinde și o altă funcție importantă a metadiscursului în reportaj, aceea de (de)marcare a identității profesionale a reporterului, analizabilă sub două aspecte: afirmarea identității prin asociere (declararea explicită sau implicită a apartenenței la un grup profesional, cel al corespondenților în străinătate) și afirmarea identității prin disociere (vezi *supra*: „Transparența jurnaliștilor și a instituțiilor de presă”) asupra cărora nu vom mai insista, întrucît ambele fac parte strategia generală – discutată deja – de autoprezentare (favorabilă) în vederea cîștigării simpatiei receptorului. De altfel, există în reportaj unități de metadiscurs în care e evidentă intenția de a cultiva relația cu cititorul, ceea ce ne îndreaptă spre identificarea unei a treia funcții a metadiscursului jurnalistic, una de stabilire (și menținere) a unei conexiuni cu cititorul,

manifestată în diverse formule menite să sporească la cititor senzația că participă, alături de jurnalist, la derularea evenimentelor. Construirea unei complicități între jurnalist și publicul său, avînd la bază un univers comun în care cei doi sînt parteneri egali, se face atît la un nivel obiectiv, prin furnizarea de informații care vizează procesele de producție a textului (implicarea cititorului în etapa documentării și accesul la o perspectivă din interior privind interacțiunea reporterului cu sursele sale), cît și la unul personal, prin împărtășirea unor reacții fiziologice („La un moment dat, am vrut să ies, ca omul, într-un loc intim, dar nu știam unde este. Am ieșit din Marea Sală pe o ușă laterală” (35) și „Eram ud leorcă, așa că m-am întors în Sala Mare, la recepția imperială” (36)), emoționale („Mi-e teamă” (18)) sau chiar a unor vise pe care le are („Mi se părea că eram cuprins de un furnicar de mîini negre, murdare, lacome, alunecînd, dansînd, cotrobăind [...] pînă ce, într-un tîrziu, mă trezeam leorcă de sudoare. Pînă dimineața nu mai puteam să închid un ochi” (42)). Toate acestea urmăresc consolidarea legăturii cu cititorul, iar o bună relație cu publicul îi conferă jurnalistului legitimitate (Tant, 2021: 632).

Limitele cercetării și direcții viitoare. Concluzii

Întrucît studiul de față e restrîns la analiza practicilor metadiscursive din volumul *Împăratul*, rezultatele acestuia pot fi generalizate doar dacă sînt validate prin cercetări similare aplicate reportajului literar/ jurnalismului narativ. De altfel, demersul nostru face parte dintr-un proiect mai amplu dedicat rolului metadiscursului în cărțile de reportaj ale jurnalistului Ryszard Kapuściński. În *Abanos*, de exemplu, unde ne aflăm deocamdată în etapa codării, parcurgînd doar o treime din volum, am identificat deja 26 de unități de metadiscurs și e posibil ca funcțiile asigurate de către autor acestor secvențe să fie mai diverse. În orice caz, ne-a atras atenția faptul că într-un reportaj care a generat atît de multe controverse (vezi *supra*: „Metadiscursul jurnalistice pe terenul reportajului”), reporterul apelează atît de puțin la metadiscurs ca strategie justificativă/ reparatorie. Dominante sînt alte utilizări pragmatice: înlesnirea tranzițiilor de la perspectiva heterodiegetică la cea homodiegetică, cîștigarea simpatiei cititorului sau negocierea statutului de jurnalist nonconformist în raport cu ansamblul de norme și practici *fetșizate* de jurnalismul convențional.

BIBLIOGRAFIE:

- AHVA, Laura (2013). Public journalism and professional reflexivity. *Journalism* 14 (6), 790-806. DOI: <https://doi.org/10.1177/1464884912455895>.
- AUCOIN, James L. (2001). Epistemic responsibility and narrative theory. The literary journalism of Ryszard Kapuscinski. *Journalism* 2(1), 5-21. DOI: <https://doi.org/10.1177/146488490100200101>.
- BOGDANIĆ, Aleksandar (2020). Theorizing News: Toward a Constitutive Model of Journalistic Discourse. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 99, 487-514. DOI: <https://doi.org/10.1177/1077699020966755>.
- BRIN, Colette, CHARRON, Jean & DE BONVILLE, Jean (2004). *Nature et transformation du journalisme. Théories et recherches empiriques*. Québec: Les Presses de l'Université Laval.
- CAMPOS-DOMÍNGUEZ, Eva & REDONDO-GARCÍA, Marta (2015). Meta periodismo y transparencia informativa en el periodismo del siglo XXI. *OBETS. Revista de Ciencias Sociales* 10 (1), 185-209. DOI: <http://dx.doi.org/10.14198/OBETS2015.10.1.07>.
- CARLSON, Matt (2011). 'Where once stood titans': Second-order paradigm repair and the vanishing US newspaper. *Journalism* 13(3), 267-283. DOI: <https://doi.org/10.1177/1464884911421574>.

CARLSON, Matt (2016). Metajournalistic discourse and the meanings of journalism: Definitional control, boundary work, and legitimation. *Communication Theory* 26(4), 349-368. DOI: <https://doi.org/10.1111/comt.12088>.

CHARRON, Jean & DE BONVILLE, Jean (1996). Le paradigme de journalisme de communication : essai de définition. *Communication. Information Médias Théories* 17 (2), 50-97. DOI: <https://doi.org/10.3406/comin.1996.1778>.

COSERIU, Eugenio (1969). *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, segunda edición. Madrid: Editorial Gredos.

DAFOUZ-MILNE, Emma (2003). Metadiscourse revisited: a contrastive study of persuasive writing in professional discourse. *Estudios Ingleses de la Universidad Complutense*, 11, 2003, 29-52. DOI: https://doi.org/10.5209/REV_EIUC.2003.V11.8792.

DAFOUZ-MILNE, Emma (2008). The pragmatic role of textual and interpersonal metadiscourse markers in the construction and attainment of persuasion: A cross-linguistic study of newspaper discourse. *Journal of Pragmatics* 40(1), 95-113. DOI: <http://dx.doi.org/10.1016/j.pragma.2007.10.003>.

DOMOSŁAWSKI, Artur (2012). *Ryszard Kapuściński: a life*. Translated by Antonia Lloyd-Jones. Londra: Verso [epub]. Epub: ISBN-13: 978-1-84467-918-8.

FERRUCCI, Patrick & ROSSI, Michelle (2022). "Pivoting to Instability": Metajournalistic Discourse, Reflexivity and the Economics and Effects of a Shrinking Industry. *International Journal of Communication* 16 (2022), 4095-4114.

GONZÁLEZ ESTEBAN, José Luis (2011). Redefinición y discusión sobre el reportaje a partir de la obra de Kapuściński: debate hispano-polaco. *Itinerarios: revista de estudios lingüísticos, literarios, históricos y antropológicos*, 12, 281-296.

GREENBERG, Susan (2012). „Kapuściński and Beyond: The Polish School of Reportage”. În Richard Lance KEEBLE & John TULLOCH (eds.), *Global Literary Journalism: Exploring the Journalistic Imagination* (pp. 123-141). New York: Peter Lang.

GROSSE, Ernst-Ulrich (2001). Évolution et typologie des genres journalistiques. Essai d'une vue d'ensemble. *Semen* 13, 15-36. DOI: <https://doi.org/10.4000/semen.2615>.

HAZAPARU, Marius-Adrian (2013). *Teoria și practica reportajului. O abordare din perspectiva funcțiilor limbajului*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

HAZAPARU, Marius-Adrian (2014). Demistificarea reportajului literar. O abordare pragmatică a binomului literatură – jurnalism. *Philologica Jassyensia*, X (1 supl.), 541-548.

HYLAND, Ken (1999). Talking to Students: Metadiscourse. *Introductory Coursebooks. English for Specific Purposes*, 18 (1), 3-26. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0889-4906\(97\)00025-2](https://doi.org/10.1016/S0889-4906(97)00025-2).

HORODECKA, Magdalena (2014). Narrative Strategies in Ryszard Kapuściński's Reportages. *Forum for World Literature Studies*, 6 (3), 376-391.

IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana (1991). *Narațiune și dialog în presa românească: elemente de pragmatică a textului literar*. București: Editura Academiei Române.

KAPUŚCIŃSKI, Ryszard (1991). *Împăratul*. Traducere din limba polonă de Mihai Mitu. București: Globus.

KAPUŚCIŃSKI, Ryszard (2002). *Abanos*. Traducere și prefață de Mihai Mitu. București: Paralela 45.

KAPUŚCIŃSKI, Ryszard (2003). *Los cinco sentidos del periodista (estar, ver, oír, compartir, pensar)*. México: Fundación para un Nuevo Periodismo Iberoamericano, Fundación Proa, FCE.

KUPREL, Diana (2004). Literary reportage: Between and beyond art and fact. În Marcel CORNIS-POPE & John NEUBAUER. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe*:

junctures and disjunctures in the 19th and 20th centuries, vol. 1 (pp. 375-386). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

LANCE BENNETT, W., GRESSETT, Lynne A. & HALTOM, William (1985). Repairing the News: A case Study of the News Paradigm. *Journal of Communication*, 35 (2), 50-68. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1985.tb02233.x>.

MAURANEN, Anna (2021). “Gonna write about it on my blog too”. Metadiscourse in Research Blog Discussions. În Larissa D’ANGELOR, Anna MAURANEN, Stefania MACI, *Metadiscourse in Digital Communication. New Research, Approaches and Methodologies* (pp. 11-35). Cham: Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-85814-8_2.

MEIER, Werner A. & TRAPPEL, Josef (2022). Media transparency: Comparing how leading news media balance the need for transparency with professional ethics. În Josef TRAPPEL & Tales TOMAZ (eds), *Success and failure in news media performance: Comparative analysis in the Media for Democracy Monitor 2021* (pp. 255-273). Gothenburg: Nordicom, University of Gothenburg.

OGBEBOR, Binakuromo (2018). Press coverage of the debate that followed the News of the World phone hacking scandal: the use of sources in journalistic metadiscourse. *JOMEC Journal*, 12, 145-165. DOI: <http://doi.org/10.18573/jomec.173>.

OGBEBOR, Binakuromo (2020). *British Media Coverage of the Press Reform Debate*. Cham: Palgrave Macmillan.

ROVENȚA-FRUMUȘANI, Daniela (2005). *Analiza discursului: ipoteze și ipostaze*. București: Tritonic.

STACHOWSKI, Adrian (2013). The Emperor on the Verge of Genres. *Media Studies*, 53, 1-14.

TANT, Cédric (2021). *LE MÉDIA – A POPULIST CRITIQUE OF JOURNALISTS AND THE MEDIA BY JOURNALISTS: journalism as a social good of the people*. *Brazilian Journalism Research* 17 (3), 628-651. DOI: <https://doi.org/10.25200/BJR.v17n3.2021.1431>.

THOMAS, Ryan J. & FINNEMAN, Teri (2014). Who watches the watchdogs?. *Journalism Studies*, 15(2), 172-186. DOI: <https://doi.org/10.1080/1461670X.2013.806068>.

TIGHE, Carl (1996). Ryszard Kapuściński and *The Emperor*. *The Modern Language Review*, 91 (4), 922-938.

VAN DIJK, Teun A. (1978). *La ciencia del texto*. Barcelona: Paidós Comunicación.

VANDE KOPPLE, William J. (1985). Some Exploratory Discourse on Metadiscourse. *College Composition and Communication*, 36 (1), 82-93. DOI: <https://doi.org/10.2307/357609>.

WESCHLER, Lawrence (1990). Allegories of Eastern Europe. *The Threepenny Review*, 43, 20-23.

WILLIAM SILVERMAN, Sue & HOCHSCHILD, Adam (2000). Interview with Adam Hochschild. *Fourth Genre: Exploration in Nonfiction* 2 (2), 203-218.